

IN MEMORIAM

TORSTEN EDGREN 1934–2021

Professori, arkeologi Torsten Erik Ragnarsson Edgrenin elämä päättyi 87-vuotiaana 29. päivänä marraskuuta 2021 kotonaan Helsingin Pihlajatiellä. Hän oli syntynyt Helsingissä 18.5.1934.

Torsten Edgrenin vanhemmat olivat merikapteeni Ragnar Edgren ja Margit Lindfors. Koti Helsingin Pihlajatiellä ja kesäpaikka Porvoon Kardragin merellisessä ympäristössä loivat poikavuosien tärkeät puitteet. Koulutien alkupiste oli kotia lähellä sijaitseva Topeliuskolan. Vapaa-aika kului monenlaisissa harrastuksissa, joista nuorempi veli Christian muistaa pyöräilyn, keihäänheiton, postimerkkien ja hyönteiskokoelmien keruun. Oppikouluksi valikoitui Svenska Normallyceum, jossa luonnontieteiden yliopettaja, tunnettu hyönteistutkija Rolf Krogerus piti innostavaa luontokerhoa, *Orbis naturae*. Myös lukeminen oli Torstenille mieluisaa. Sota-aikana isoisän omistama Råbäckin tila Kirkkonummella oli turvallinen tukikohta. Vanhimman veljen Klasin tapaturmainen hukkuminen sodan jälkeen Porvoon saaristossa oli koko perheelle valtava tragedia.

Helsingin Sanomien 60-vuotissyntymäpäivähaastattelussaan Edgren avasi uravalintaansa: ”Siitä hyvästä, että olette tervehtinyt minua joka aamu, otan teidät mukaan purjehdukselle Kreikkaan”, oli naapurikoulun eli Suomalaisen Normaali-lyseon ruotsin, kreikan ja latinan yliopettaja Anders Collin keväällä 1950 sanonut 16-vuotiaalle Torstenille, joka oli klassillisen linjan oppilas omassa opinahjossaan. Kreikkalainen laivanvarustaja oli kutsunut Collinin välityksellä kymmenen kreikan kielen opiskelijaa parin kuukauden purjehdukselle Välimerelle. Torsten pääsi mukaan, ja kipinä arkeologiaan syttyi. Christian-veljen mukaan Torsten tutkaili mieluusti Porvoon saariston venäläisiä topografiakarttoja ja niiden korkeuskäyriä suhteessa alueen muinaisiin rökkiöhautoihin.

Edgren kirjoitti ylioppilaaksi Svenska Normallyceumista toukokuussa 1953. Äidinkielen eli ruotsin laudatur antoi osviittaa kirjallisesta lahjakkuudesta, joka yhdistyi myöhemmin suomen kielen taitavaan hallintaan. Asevelvollisuutensa Edgren suoritti 1953–1954, kävi Merisotakoulun 25. upseerikurssin ja sai reservin vänrikin arvon.

Vuonna 1954 Edgren aloitti opiskelut Helsingin yliopistossa pääaineena Suomen ja Pohjoismaiden arkeologia, jonka professorina oli ollut vuodesta 1948 alkaen Ella Kivikoski. Filosofian kandidaatin tutkinnon Edgren suoritti 1961. Aineyhdistelmään kuului lisäksi suomalais-ugrilaisen kansatieteen laudatur ja taidehistorian approbatur. Arkeologian pääaineopiskelijoita ei ollut paljon, ja professorilla oli heille aikaa. Edgren sai Kivikoskelta runsaasti kan-

nustusta. Hän itse lähetti professorilleen postikortteja matkoiltaan ja kesäisin ainakin yhden kirjeen, ”midsommarhälsning”. Kardragissa hän kertoi rentoutuvansa lukeamalla, veneilemällä, hakkaamalla polttopuita ja poimimalla sieniiä. Vuosien mittaan ystävyys syveni, ja kirjeenvaihto jatkui 1980-luvulle asti.

Jo opiskelun alkuvaiheissa Edgren hankki kansainvälistä kokemusta hakeutumalla Kööpenhaminan yliopistoon tunnetun kivikauden tutkijan, professori Carl Johan Beckerin oppilaaksi 1956–1957. Edgren seurasi luento-opetusta ja pääsi myös Etelä-Ruotsin ekskursiolle Lundin yliopiston arkeologian professori Holger Armanin ja tämän opiskelijoiden kanssa. Kivikaudesta tuli pitkäksi aikaa Edgrenin kiinnostuksen pääkohde, ja kollegoihin luodut yhteydet säilyivät myöhempinäkin vuosina. Varsinkin Beckeriä hän kävi aina tapaamassa käydessään Kööpenhaminassa. Varhaisia opintomatkoja Skandinaviaan olivat kahden kuukauden matka Norjaan 1956, Tanskaan 1959 ja 1960-luvulla monet Ruotsin-vierailut.

Keväällä 1960 Edgren oli siinä kymmenen arkeologian opiskelijan joukossa, joka osallistui Italiassa professori Ella Kivikosken johtamaan klassillisen arkeologian kurssiin. Paikkana oli Suomen Rooman-instituutti eli Villa Lante. Kurssi kesti kaksi kuukautta, ja Torstenin mukaan siellä ”ahkerointiin kunnolla”; kurssi oli kaikkea muuta kuin ”turistimatka”. Jokaisella oli omat esitelmä- ja tutkimusaiheensa, Torstenilla muun muassa Tomba Bernardini. Rooma tutkittiin perin pohjin, ja lukuisia opintomatkoja tehtiin muuallekin Italiaan. Jo pari vuotta myöhemmin Edgren osallistui Roomassa esitelmällä VI:een kansainväliseen arkeologikokoukseen 1962.

Jo opiskeluaikana Edgren sai lyhytaikaisia nimityksiä ylimääräiseksi amanuenssiksi Muinaistieteelliseen toimikuntaan, kun joku esihistoriallisen osaston

vakinaisista virkamiehistä oli ulkomaanmatkan vuoksi estynyt viranhoidosta. Amanuessi C. F. Meinanderin sijaisena hän oli elokuussa 1956, jolloin Meinander osallistui kaivauksiin Novgorodissa ja Vologdan alueella Neuvostoliitossa. Toinen vastaava jakso tarjoutui alkuvuodesta 1961, kun intendentti Meinander osallistui Sudanissa pohjoismaiseen Nubian retkikuntaan. Lokakuuksi 1959 Edgren määrättiin hoitamaan amanuessi Aarni Erä-Eskon virkaa, ja vuoden 1962 alussa Edgren oli kiinnitettyä kuukaudeksi amanuessi Ville Luhon virkaan tämän osallistuessa Sudanissa Nubian tutkimushankkeeseen.

Kenttätöistä tuli pian olennainen osa ylioppilas Edgrenin kesäohjelmaa. Varhaisimman kosketuksen arkeologiseen kaivaukseen Edgren ilmeisesti sai Karjalan (Turun lääni) Myllynummen kivikautisella asuinpaikalla kesäkuussa 1955 silloisen amanuessi Meinanderin apulaisena. Edgrenin ensimmäinen itsenäinen kenttätyö oli Euran Kauttuan Harolan laajan ja arvoituksellisenkin röykkiöalueen kartoitus saman kesäkuun lopussa. Heinäkuussa hän jatkoi Meinanderin kaivausapulaisena Harjavallan Lyytikänharjun kivikautisella asuinpaikalla ja kirjoitti tuloksista ensimmäisen tieteellisen artikkelinsa niteeseen *Finskt Museum* 1956.

Edgrenin omat ensimmäiset kaivauskohteet olivat kesällä 1956 kivikautiset asuinpaikat Honkilahden (nyk. Eura) Kolmhaara ja Iisalmen Jysmä. Jälkimmäisellä kohteella Edgren kiinnitti huomiota muista asbestisekoitteisista astioista poikkeavaan keramiikkaan, jossa astian suureuna on levennetty sekä ulos että sisään. Sittenkin tämä kivikauden nuorin asbestikeramiikan laji nimettiin ensimmäisen löytöpaikan mukaan Jysmän keramiikaksi. Vuonna 1957 Edgren tutki nuorakeräamisen kulttuurin (eli vasarakirveskulttuurin tai venekirveskulttuurin) hautausmaata Porvoon Eknäsissä (Forsberg); pro gradu -tutkielma aiheesta *Båtyxkulturen i Östra Nyland* valmistui 1958. Artikkelit nuorakeräamisistä saviastioista ilmestyi niteessä *Finskt Museum* 1958.

Kivikosken 1958 ohjaamalla opetuskaivauksella Kirkkonummen Jorvaksessa Edgren sai oppia röykkiökaivauksen metodiikkaa. Saman vuoden kesä-heinäkuussa Maskun ja Nousiaisten inventoinnit harjaannuttivat Edgrenin laaja-alaisempaan maastotyöhön; kulkuvälineenä oli polkupyörä, mikä oli tuohon aikaan tavallista. Kesällä 1959 Edgren kaivoi Nousiaisten Palossa kahta löytämäänsä hautaröykkiötä ja Euran Kauttuan Harolassa peräti 13 kiviröykkiötä.

Honkilahden Kolmhaaran (1959-1963) ja Mynämäen Aistin (1962-1964) kivikautisten asuinpaikkojen kaivaukset avasivat nuorelle Edgrenille monivuotisen tutkimuskentän. Molempien asuinpaikkojen löydöt kuuluvat pääasiassa Jäkärän keramiikan ja tyypillisen kampakeramiikan piiriin. Kolmhaarasta Edgren löysi punamultahautoja meripihkakoruineen ja piinuolenkärkineen. Toisenlaista hautamuotoa edustivat paasiarkku- ja päätykivihaudat, joissa oli punamultaa mutta ei esineitä.

Kolmhaaran ja Aistin punamultahaudat olivat ensimmäiset varmuudella todetut kampakeräamisen kulttuurin haudat Suomessa. Mutta miten rakenteiltaan erilaiset haudat ja tietyt keraamiset vaiheet korreloivat keskenään? Tämä oli keskeinen kysymys, jota Edgren pohti kirjeessään Kivikoskelle ja joka tarjosi luontevasti aiheen omaan lisensiaatintyöhön (*Kolmhaara och Aisti: två stenåldersboplatser med ockergravar i Honkilahti och Mynämäki socknar*). Vuonna 1964 valmistuneessa tut-

kimuksessaan tekijä yhdisti paasiarkkuhaudat – tai ainakin päätyjen pystyktivillä merkityt haudat – nimenomaan Jäkärän keramiikkaan ja muut punamultahaudat tyyppilliseen kampakeramiikkaan. Lausunnonantajat Kivikoski ja Meinander pitivät tätä merkittävänä tuloksena.

Lisensiaatintyön ja väitöskirjan kirjoittamisen mahdollistivat Valtion humanistisen toimikunnan tutkimusassistentin ja nuoremman tutkijan virat 1962–1969. Väitöskirjassa *Jäkärä-gruppen: en västfinsk kulturgrupp under yngre stenålder* (1966, SMYA 64) Edgrenin aineistona oli joukko Lounais-Suomen neoliittisia asuinpaikkoja, joiden selvimpänä yhteisenä nimittäjänä oli Jäkärän keramiikka. Tavoitteeksi Edgren asetti kulttuurin erikoispiirteiden selvittämisen sekä sen kautta maantieteellisesti ja kronologisesti rajatun ”Jäkärän ryhmän” määrittämisen.

Kivikoski ja Meinander toimivat myös väitöskirjan esitarkastajina, jälkimmäinen väitöstilaisuudenkin opponenttina. Jäkärän keramiikkaa oli käsitelty kirjallisuudessa, mutta kokonaisuus oli puuttunut. Kolmhaaran ja Aistin löytöjen perusteella Edgrenin katsottiin jo osoittaneen vakuuttavasti, että Jäkärän keramiikan väestöllä oli oma erityinen hautamuoto. Väitöskirjassaan Edgren määritteli Jäkärälle ominaiset esinemuodot. Ajoituksen hän perusti pääosin asuinpaikkojen korkeusmittauksiin, joiden valossa Jäkärän ryhmä kuului varhaiskampakeramiikan nuoremman jakson (I:2) aikaan. Luonnontieteen metodien käyttö arkeologian apuna oli kasvussa, ja Edgren teetti keramiikasta piileväanalyseja, joista vastasi Pentti Alhonen Helsingin yliopistosta geologian ja paleontologian laitokselta.

Edgrenin tulkinta punamultahaudojen kulttuurisesta kaksijakoisuudesta hyväksyttiin yleisesti. Kolmhaaran ja Aistin hautoja pidettiin asuinpaikkalöytöjen ja Kolmhaaran tulisijoista 1969 tehtyjen radiohiiliajoitusten nojalla kivikautisina, vaikkakin osa ajoituksista osui vanhempaan metallikauteen. Kun Edgren 1990-luvulla täsmensi hautojen ajoitusta AMS-radiohiilimenetelmällä, kahdesta esineettömästä paasiarkkuhaudasta löytyneistä luista ja hampaista saadut ajoitukset sattuivatkin esiroomalaiseen rautakauteen ja rautakauden keskivaiheille. Löytökontekstin kannalta ajoitustulos oli yllättävä.

Opintomatka Itä-Baltiaan maaliskuussa 1965 liittyi väitöskirjan aiheeseen ja syvensi alueen kivikauden aineiston tuntemusta. Opetusministeriön matka-apuraha mahdollisti kuukauden mittaisen vierailun. Matkareitti kulki Moskovon kautta, kuten tuolloin oli tapana. Moskovassa A. Ja. Brjusov kutsui hänet vierailulle, ja Riikassa häntä auttoivat etenkin kivikauden tutkijat Lücija V. Vankina ja Francis Zagorskis. Tallinnassa avainhenkilö oli Lembit Jaanits, kivikauden tutkija hänkin. Paluu Tallinnasta Helsinkiin Suomenlahden yli ei ollut tuolloin vielä mahdollista, vaan oli kierrettävä Leningradin kautta. Arkeologi Nina N. Gurina oli avuksi Leningradin käynnin järjestelyissä. Neuvostoliiton byrokratian rattaat tulivat tutuiksi, mutta ovet tiedeakatemioiden instituutteihin avautuivat, eivätkä pienet hankaluudet himmentäneet tutkijavierailun antia. Ensimmäiseen Neuvostoliiton matkaan kuului löytämisen iloa ja avointa vieraanvaraisuutta, ja suhteiden solmiminen yli rautaesiripun oli tärkeää jatkonkin kannalta.

Kivikautiset asuinpaikat olivat Edgrenin tavanomaisia tutkimuskohteita. Jäkärän keramiikkaa oli löytynyt myös Teuvan Pappilankankaan (1963) ja Sauvon

Nummenharjun (1965) asuinpaikkojen kaivauksissa, Pappilankankaalta myös nuorakeramiikkaa. Porvoon Munkbyn Böle, jossa Edgren kaivoi 1966–1967, oli moniperiodinen ja laaja-alainen kivikautinen asuinpaikka. Hauhon Perkiön nuorakeraamisen asuinpaikan löydyttyä viljelytöissä Edgren teki siellä kaivauksia kesällä 1966. Kyseessä oli puhdas nuorakeraaminen asuinpaikka, jonka saviastia-aineistoa luonnehti muunnelmien runsaus. Kivikoskelle Edgren kirjoitti: "... näyttää ilman muuta siltä, että vasarakirveskulttuurista tulee seuraava tutkimuskohde". Edgren totesi myös voitavansa vihdoinkin monen vuoden jälkeen rentoutua ensi kerran ilman "Jäkärilän ongelmaa". Yhteistyö dosentti Pentti Alhosen kanssa jatkui, ja Perkiön asuinpaikan lähistöltä saatiin siitepölyanalyysi kuvaamaan muinaista kasvillisuushistoriaa. Myrskylän Kiparkatissa vasarakirveen löytöpaikalla Edgren tutki 1969 nuorakeraamista hautaa, ja Nousiaisten Koivumäen nuorakeraamista asuinpaikkaa hän kaivoi Valtion humanistisen toimikunnan apurahalla (1970–1972).

Studier över den snörkeramiska kulturens keramik i Finland (1970, SMYA 72) oli Edgrenin toinen monografia, jonka aineistosta huomattava osa oli peräisin kirjoittajan omista kaivauksista. Nuorakeramiikan ja esinetytologian lisäksi Edgren tarkasteli nuorakeraamisen kulttuurin levinneisyyttä, talousmuotoa ja suhdetta ulkomaisiin rinnakkaisilmiöihin. Radiohiiliajoitusmenetelmä otti Suomen arkeologiassa ensi askeleitaan ja mahdollisti kulttuurin kronologisen kiinnekohdan. Myöhemmin Edgren kaivoi puolisonsa Helena Edgrenin kanssa Kirkkonummen Tengon Nyåkerin tunnetulla asuinpaikalla (1982), mikä oli osa Suomen Akatemian rahoittamaa Länsi-Uudenmaan nuorakeraamisen kulttuurin tutkimusprojektia. Ei ole yllättävää, että Edgrenien yhteisessä *ex libriksessä* on Torstenille mieluisa vasarakirvesaihe, kun taas Helenan intressejä kuvaa keskiaikaisen kirkon kattoholvi ruoteineen.

Filosofian tohtorin arvon Edgren sai 1971, ja yliopistoura siinteli tulevaisuudenhaaveena. Nuorakeraamista kulttuuria koskeva monografia soveltui respiittieliksi pätevytymisjulkaisuksi sekä dosentuurin että professuurin viranhakuun. Turun yliopistoon kaavailtu arkeologian opetus näyttäytyi yhtenä mahdollisena väylänä. Turun yliopiston esihistoriallisen arkeologian dosentiksi hänet olikin nimitetty jo 1967. Kun samaan yliopistoon perustettiin suomalaisen ja vertailevan arkeologian professuuri, Edgren nimitettiin hoitamaan virkaa väliaikaisesti 1969–1971. Siihen liittyen hän johti kaivauksia yliopiston pitkäaikaisella kohteella Liedon Vanhallalinnalla (1967–1971). Linnaproblematiikkaan liittyi myös kaivaus Porvoon Isolla Linnanmäellä (1971), jonka tuloksia hän esitteli muun muassa *Porvoon kaupungin historian* ensimmäisessä (1996) osassa.

Edgren haki Turun yliopiston arkeologian professorin virkaa sen tultua avoimeksi. Asiantuntijalausunnoissa Edgreniä kannattivat sekä Ella Kivikoski että C. J. Becker – Edgrenin opettaja Kööpenhaminassa 1950-luvulta. Viran toista hakijaa Unto Saloa puolsi virolainen Marta Schmiedehelm. Turun yliopiston humanistinen tiedekunta asetti Edgrenin äänin 9-1 ensimmäiselle ehdokassijalle. Unto Salon oli ensimmäiselle sijalle asettanut vain kansatieteen professori Ilmar Talve. Yliopiston kansleri Tauno Nurmela ei kuitenkaan katsonut olevansa sidottu esitykseen vaan nimitti – vastoin tiedekunnan ja konsistorin tahtoa – professoriksi satakuntalais-taustaisen Unto Salon. Rautakauden tutkijana profiloituneen Salon tutkijanuran

katsottiin vastaavan yliopiston kulttuuripoliittisia intressejä paremmin kuin Edgrenin, joka oli leimallisesti kivikauden tutkija ja pääkaupunkiseudun ruotsinkielisistä piireistä. Kieli- ja aluepolitiikalla oli asian saamassa käänneessä epäilemättä suuri merkitys, vaikka sitä ei julkisesti tunnustettu. Lopputulos oli Edgrenille ymmärrettävästi traumaattinen, ja nimityksestä nousi myös iso julkinen kohu.

Edgren sai 1971 nimityksen Helsingin yliopiston esihistoriallisen arkeologian dosentiksi. Dosentuurin haussa hänen tieteellistä kyvykkyyttään arvioivat jälleen Ella Kivikoski ja C. F. Meinander. Lausunnoissa kiitettiin laajaa lukeneisuutta, luotettavaa työtapaa, merkittäviä tutkimustuloksia ja kykyä antaa ruotsinkielistä opetusta. Edgren osallistui professori Meinanderin johtaman laitoksen opetustoimintaan luennoimalla ja ohjaamalla myös proseminaariharjoituksia. Luennot käsittelevät useimmiten Suomen kivikautta, sen eri jaksoja, Skandinavian kivikautta ja Itä-Baltian esihistoriaa, Euroopan sotakirveskulttuureita, kerran myös arktisten alueiden esihistoriaa. Ruotsinkieliset luennot olivat niin selkeitä, ettei kieli tuottanut suomenkieliselle opiskelijalle merkittävää lisävaikeutta. Toisen kotimaisen kielen taitoa pidettiin vielä 1970-luvulla tärkeänä arkeologian piirissä.

Yhteydet Skandinavian maihin olivat tiiviit. Pohjoismaiset arkeologikokoukset, alkaen Stavangerissa 1955 järjestetystä kokouksesta, olivat tärkeitä foorumeita, ja kun XII kokous järjestettiin Helsingissä 1967, Edgren toimi sen sihteerinä. Åbo Akademiin Edgren nimitettiin Suomen ja Skandinavian arkeologian dosentiksi 1972. Kevätkauden 1972 hän hoiti puolisen vuotta Pohjoismaisen ja vertailevan arkeologian dosentin virkaa Uppsalan yliopistossa. Opiskelijat saivat nauttia Suomen esihistorian kurssista, ja osanottajia olikin runsaasti - noin 40.

Vuonna 1974 Edgren kävi ensimmäisen kerran Grönlannissa, kun tanskalaisvetoinen tutkimusprojekti oli vielä suunnitteluvaiheessa. Kenttätyöt Etelä-Grönlannissa toteutuivat kesällä 1976, jolloin yhteispohjoismainen retkikunta kartoitti kahden kuukauden ajan Qordlortoq-laaksossa viikinki- ja keskiaikaisen norjalaisperäisen siirtokunnan asutusjäännöksiä. Suomesta tutkimusryhmään osallistuivat myös Helena Edgren ja Pirjo Rauhala (nyk. Uino). Suomalaisen tutkimuskohde käsitti toistakymmentä talonpohjaa ja lammasaitausta. Telttamajoitus vehreän laakson ylätasanteella, jossa lampaat ja hevoset laidunsivat vapaasti, oli ainutlaatuinen kokemus, samoin maittava illallinen pari kertaa viikossa ystävällisessä inuiittiperheessä.

Saaristosta ja rannikkoseuduista tuli 1990-luvulla Edgrenin keskeisiä tutkimuskohteita. Julkaisut Suomenlahdella sijaitsevan Lavansaaren kiviröykkiöhaudoista, Porvoon Kardragin saariston muinaismuistoista ja Hangon Hauensuolen kalliohakkauksista liittyivät tähän teemaan. Tärkein tutkimuskohde oli Hiittisten (nyk. Kemiönsaari) Kyrksundet (1992-1997), joka on yhdistetty 1200-luvun tanskalaisen itinerarion kuvaamassa purjehdusreitissä mainittuun Örsundiin. Turun yliopiston saaristoinventoinnissa oli käynyt ilmi, että alueelta oli metallinetsimellä löytynyt viikinkiaikaisia pronssiesineitä. Kyrksundetissa tutkittiin kaivauksin yli 400 m² ja metallinetsimellä prospektoitiin kolmen hehtaarin alue. Kaivauksissa löydettiin kaupankäyntiin liittyvää esineistöä, lukuisia punnuksia ja viikinkiaikaisia rahoja, joiden perusteella Kyrksundet tulkittiin myöhäisrautakautiseksi ja keskiaikaiseksi

kauppapaikaksi. Alueella oli mahdollisesti rautakautinen uhripaikkakin. Helena Edgrenin tutkimukset Kyrksundetin keskiaikaisella kappelialueella liittyivät puolestaan Suomen kansallismuseon Saaristokappeli-projektiin. Kyrksundetissa saivat lähituntumaa arkeologiaan myös kaivajiksi pestatut Torstenin ja Helenan pojat Henrik ja Johannes. Kenttätöiden ohjauksen, dokumentoinnin ja raportoinnin hoitivat Turun yliopiston nuoret arkeologit.

C. F. Meinanderin jäätyä eläkkeelle vuoden 1981 lopussa Helsingin yliopiston arkeologian professorin virasta Edgren toimi väliaikaisena professorina vuoden 1982 helmikuusta alkaen. Dosenttivuosiin verrattuna luento-opetusta oli runsaasti. Avoimeksi julistettua virkaa haki Edgrenin lisäksi vain Ari Siiriäinen. Asiantuntijat olivat lausunnoissaan erimielisiä hakijoiden pätevydestä arvioiden sitä hyvinkin erilaisten ansioiden näkökulmasta. Historiallis-kielitieteellinen osasto ratkaisi asian asettamalla yksimielisesti virkaan ensimmäiselle sijalle Siiriäisen. Edgren valitti ehdollepanopäätöksestä, mutta osasto ja suuri konsistori pitivät valitusta aiheettomana. Edgren hävisi siten toistamiseen kilpailun professuurista.

Muinaistieteellisen toimikunnan muuttuessa Museovirastoksi organisaatiota uudistettiin ja perustettiin tutkimusosasto, jonka johtajaksi Edgren valittiin 1972. Tässä tehtävässä hän toimi vuoteen 1992, jolloin organisaatiota taas muutettiin, ja hän jatkoi uuden arkeologian osaston johtajana vuoteen 1999. Kun Kansallismuseossa uusittiin 1995 esihistorian näyttely, työryhmän puheenjohtajana toimi Edgren. Kansainväliset asiat ja kulttuuriperinnön suojelua koskevat Euroopan neuvoston sopimukset tulivat 1990-luvulla osaksi viranomaistoimintaa, ja näissä tehtävissä Edgrenillä oli tärkeä rooli. Hän edusti Suomea arkeologista kulttuuriperintöä koskevan yleissopimuksen valmistelussa. Sopimus solmittiin 1992 Maltaan Vallettassa, ja se tuli voimaan Suomessa 1995.

Edgren työskenteli Museoviraston johtotehtävissä 28 vuotta. Valtionhallinnon virkamiehenä hän toimi toisenlaisten odotusten paineessa kuin yliopisto- ja tutkijayhteisössä. Alkuaikoina Edgren halusi nähdä viraston myös tutkimuslaitoksena, mutta suurin ongelma oli voimavarojen vähäisyys. Vastakkainasettelu Museoviraston ja ulkopuolisten alan toimijoiden välillä oli joskus kärjekästä. Kuumia perunoita olivat etenkin antikvaarisen suojeluhallinnon hajauttaminen, keskushallinnon eli Museoviraston päätösvallan vähentäminen, museoalan aluehallinnon vahvistaminen ja Suomen kansallismuseon arkeologisten kokoelmien hajauttaminen. Edgren suhtautui moniin uudistusehdotuksiin pitkälti torjuvasti, eikä suinkaan ollut ainoa.

Hallintomiehenä ja alansa vaikuttajana Edgren oli osaava ja arvostettu, joskin herätti myös ristiriitoja joskus hieman autoritäärisen asennoitumisensa vuoksi. Esimiehenä Edgren oli kuitenkin asiallinen, vakaa ja harkitseva. Monet muistavat ”Eddun” vanhan ajan herrasmiehenä, joka ei korottanut ääntään erimielisyyksien ilmaantuessa vaan säilytti korrektein käytöksensä. Tutkijana hän oli perusteellinen, systemaattinen ja dokumentoiva, ja niitä piirteitä hän varmasti arvosti myös alaisensa työskentelyssä ja viranhoidossa. Yksityishenkilönä hänestä paljastui seuralinen, sydämellinen, huolehtivainen ja huumorintajuinen puoli. Kuvaavaa on, että Honkilahden Kolmhaaran kaivauksilla Edgren ystäväystyi maanomistajan kanssa siitä

huolimatta, että ”kuilu” heidän välillään oli alkuun varmaan aika leveä. Myös Kyrksundetin kaivauksilla Edgrenillä oli aina aikaa keskustella maanomistajan kanssa.

Oliko Edgren pohjimmitaan tutkija vai virkamies? Saman kysymyksen lienee asettanut itselleen moni tutkijakoulutuksen saanut arkeologi. Edgrenin Kivikoskelle lähettämistä kirjeistä näkee, että hän 1970-luvulla pohti omaa ammattiprofiliaan. Virkanimityksen jälkeen luennoinnista oli tullut ainoa side arkeologian tieteenalaan, mikä kauhistutti häntä. Kirjoittaessaan Helsingin professuurihaun respiittartikkeleita hän oli iloinen tuntiessaan itsensä vielä arkeologiksi. Ilmeisesti tutkimus, siitä kirjoittaminen ja opettaminen stimuloivat Edgreniä eniten.

Edgrenin tieteellisten julkaisujen määrä on mittava: viisi monografiaa ja yli 100 artikkelia tieteellisissä sarjoissa ja aikakauskirjoissa. Julkaisufoorumeita olivat *Suomen Museo*, *Finskt Museum*, *Historisk Tidskrift för Finland*, *Nordenskiöld-samfundets tidskrift*, *Nautica Fennica* sekä *Iskos* ja *Acta Archaeologica*. WSOY:n *Uuden Tietosanakirjan* avustajana hän toimi useita vuosia. Kielellisesti lahjakkaana Edgren oli myös kysytty kielenkääntäjä. Laajimpia käännöstöitä lienee ollut ruotsinnos Matti Klingenin teoksesta *Pääkaupunki (Huvudstaden)*, (2012).

Edgren välitti tutkimustietoa myös suurelle yleisölle. Weilin & Göösien *Suomen historia* -sarjan ensimmäisessä osassa (1984) Edgren tarjosi lukijalle artikkelissa *Kivikausi* synteessin esihistorian varhaisimmista vuosituhansista. Toinen merkittävä yleisesitys oli *Finlands historia* -teoksen ensimmäiseen osaan sisältyvä *Den förhistoriska tiden* (Schildt, 1992), joka saattoi ajantasaisen Suomen esihistorian myös skandinaavisen lukijakunnan ulottuville. Torsten ja Helena Edgren toivat asiantuntijuutensa koulujenkin historian oppikirjoihin. WSOY:n *Aikamatka Suomen historiaan* (1. painos 1996), *Eepos: Suomen historian käsikirja* (2003) ja *Eepos: Suomen vaiheet esihistoriasta autonomian aikaan* (2005) sisälsivät tuoreinta tutkimustietoa houkuttelevasti kuvitettuna.

Vuonna 2013 Edgren julkaisi professori C. F. Meinanderin elämäkerran *Carl Fredrik Meinander: arkeolog med perspektiv*. Kirja on kohteensa kattava elämänvaiheiden ja työuran kuvaus, joka avaa myös henkilön yksityisempää puolta. Tekstissä heijastuu Edgrenin ja Meinanderin yhteinen työhistoria ja henkilökohtainen tuttavuus. Meinander oli juuri se kollega, johon Edgren nuorempana useimmiten tukeutui. Teosta elävöittävät sitaatit Svenska Litteratursällskapetin arkistossa säilytettävästä Meinander-suvun kirjeenvaihdosta. Arkeologien elämäkerrat ovat meillä edelleenkin harvinaisia, joten kirja on merkittävä kulttuuriteko. Ainoana miinuksena teoksessa voi pitää lähdeviitteiden puutetta.

Muinaistieteellisessä toimikunnassa Edgren joutui osastonjohtaja Helmer Salmon pyynnöstä vastaamaan Neuvostoliiton arkeologien lähettämiin kirjeisiin. Järjestäytynyt yhteistyö Suomen ja Neuvostoliiton arkeologien välillä alkoi 1969, jolloin perustettiin tieteellis-teknillisen yhteistoimintakomitean puitteissa arkeologian työryhmä. Tutkijavaihdon ohella järjestettiin säännöllisin välein symposiumeja vastavuoroisuusperiaatteella. Edgren toimi työryhmän jäsenenä 1975–1981 ja puheenjohtajana 1982–1992. Itäyhteistyön luotsaaminen oli epäilemättä toisinaan vaivalloista. Leningradin symposiumin (1986) tervehdyspuheessa Edgren kiteytti yhteistyön myönteisen merkityksen: ”Meille arkeologeille on selvää, että Suomella ja

Neuvostoliitolla on monessa suhteessa yhteinen arkeologinen menneisyys, ihmisen liikkuvuutta esihistoriallisena aikana kun mitkään valtiolliset rajat eivät estäneet.” ”Neukkusymposiumien” perinne jatkui Neuvostoliiton romahtamisen jälkeenkin. Kun toukokuussa 1997 symposiumi pidettiin Helsingissä, ekskursion luottui Hiittisten Kyrksundetiin, ja kahvitauko pidettiin Edgrenien kesähuvilalla Lohjalla.

Lukuisat kansalliset ja kansainväliset luottamustehtävät olivat osa Edgrenin toimenkuvaa. Museovirasto osallistui 1980-luvulle tultaessa British Museumiin viikkinäyttelyyn, joka siirtyi edelleen New Yorkin Metropolitan-museoon, ja jossa oli runsas määrä Suomen kansallismuseon kokoelmista lainattua esineistöä. Edgrenin opastuksella joukko arkeologeja ja alan opiskelijoita vieraili Lontoon näyttelyssä huhtikuussa 1980. Hylkysaareissa 1981 avattu Merimuseo kuului myös Edgrenin vastualueeseen, ja hän osallistui Englannissa ja Amerikassakin 1985–1986 kiertäneen *Sea Finland* -näyttelyn suunnitteluun sekä oli kirjoittajana sen yhteydessä julkaisussa teoksessa. Kun 1990-luvun alussa Pariisiin Grand Palais’ssa, Altes Museumissa Berliinissä ja Nationalmuseetissa Kööpenhaminassa oli suuri viikkinäyttely, Suomesta työryhmään kuuluivat Torsten Edgren ja Pirkko-Liisa Lehtosalu-Hilander, joiden artikkelit julkaistiin näyttelyluettelossa. Merkittävä oli myös 1999–2000 toteutettu *Vikings: The North Atlantic Saga*, sijoituspaikkana Washingtonin Smithsonian Museum, josta se lähti kahden vuoden kiertueelle Pohjois-Amerikan muihin kaupunkeihin. Näyttelyjulkaisuun Suomen osuuden kirjoitti Edgren.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksessä Edgrenillä oli monia luottamustehtäviä: julkaisuvaraston hoitaja (1960–1965), johtokunnan jäsen (1968–1969 ja 1973–1991), työjäsen (1970–), puheenjohtaja (1991–1998), kunniajäsen (2004–). Hänen panoksensa yhdistyksen sarjajulkaisujen toimittajana oli merkittävä: *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* (1988–2009), *Iskos* (1976–2002) ja *Finskt Museum* (1977–1988). Nordenskiöld-samfundet i Finland -seurassa Edgren oli sihteerinä 1962–1970 ja varainhoitajana 1967–1970. Suomen Akatemiassa Humanistisen toimikunnan jäsenenä hän toimi 1974–1976 ja 1983–1989. Lisäksi on mainittava jäsenyydet seuraavissa: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran työjäsen (1976), Suomen Tiedeseura (1982), Svenska Litteratursällskapetin kirjeenvaihtajajäsen (1985), Kungliga Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund (1993) ja Deutsches Archäologisches Institut (2007). Vuonna 1973 Svenska Litteratursällskapet i Finland myönsi Edgrenille Mauritz Hallbergin palkinnon. Edgrenin saamia kunniamerkkejä olivat Valtion virka-ansiomerkki, Suomen Valkoisen Ruusun I luokan ritarimerkki ja Tanskan Dannebrogin ritarikunnan I asteen ritarimerkki.

Tasavallan presidentti myönsi Torsten Edgrenille professorin arvonimen 1998. Siteet akateemiseen maailmaan olivat tiiviit. Edgren toimi useita kertoja vastaväittäjänä sekä Suomessa että Skandinaviassa, väitöskirjojen ohjaajana ja erilaisissa asiantuntijatehtävissä. Tutkijaprofiili ulottui kivikauden keramiikasta, savi-idoleista, kampakeramiikan lintukuvioista ja punamultahaudoista viikinkiajan kauppapaikkoihin, muinaislinnuihin ja keskiajan merenkulkuun. Edgrenin tutkimuksellisen viitekehysten tausta oli arkeologian kulttuurihistoriallisessa traditiiossa, jossa keskeistä ovat typologiat, esineanalyysit ja kronologiat. Hän myös hyödynsi uuden tiedon tuottamisessa luonnontieteellisiä menetelmiä.

Kun Edgren oli Pohjoismaisessa virkamiesvaihdossa Kööpenhaminassa puoli vuotta 1986, mukana oli myös perhe. Neljä poikaa perheeseen ja kuusi lastenlasta muodostivat tärkeän lähipiirin, samoin koko sukuyhteisö. Kesäpaikat Porvoon Kardragissa ja Lohjan Lehmijärvellä olivat hänelle levon ja virkistyksen keitaita. – Torsten Edgrenin viimeinen leposija on Porvoossa Näsinmäen hautausmaalla.

Pirjo Uino

Kirjoittaja oli Torsten Edgrenin pitkäaikainen ystävä ja kollega Museovirastossa. Hän on Helsingin yliopiston arkeologian dosentti.

Skribenten var långvarig vän och kollega till Torsten Edgren i Museiverket. Hon är docent i arkeologi vid Helsingfors universitet.

Kuva | Bild: Museoviraston Kuvakokoelmat | Museiverkets Bildsamlingar.